

ELÄKETURVAKESKUS

KALEVANKATU 6 - 00100 HELSINKI 10
Puhelin (vaihte) 642511 Postisiirto 120811-5
Liikepankit Osuuspankit Säästöpankit tili 5041-6

Yleiskirje n:o 22/72

25.9.1972

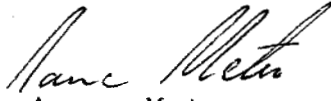
Työeläkelaitoksille

Asia: Sosiaalipsykiatrisen toimikunnan
muistio

Suomen Psykiatriyhdistyksen asettamassa toimikunnassa on laadittu muistio, joka käsittelee tahallisuuden ja törkeän tuottamuksen käsitteitä vakuutuslainsäädännössä. Muistio, jonka Suomen Psykiatriyhdistys on 12 päivänä helmikuuta 1972 hyväksynyt, lähetetään oheisenä.

ELÄKETURVAKESKUS

Matti Uimonen

Aarre Metso

Liite

J.kkn.KH

Suomen Psykiatriayhdistyksen sosiaali-
psykiatrisen osaston vakuutusasioita
käsittelevän toimikunnan mietintö.
Helsinki 5. 2. 1971.

TAHALLISUUDEN JA TÖRKEÄN TUOTTAMUKSEN KÄSITTEET VAKUUTUSLAINSÄÄDÄNNÖSSÄ

Psykiatrisia ja juridisia näkökohtia

Suomen Psykiatriayhdistyksen sosiaalipsykiatrisen osaston asettama toimikunta, jonka tehtävänä on ollut mm. psykiatristen potilaiden vakuutuksiin liittyvän oikeusturvan tutkiminen ja sen parantamiseen tähtäävien aloitteiden teko, on työssään joutunut syventymään mm. sosiaaliturvalainsäädännössä esiintyviin tahallisuuden ja törkeän tuottamuksen käsitteisiin. Toimikunta on pyrkinyt valaisemaan näiden käsitteiden juridisia ja psykiatrisia perusteita sekä niitä käytännössä ilmeneviä vaikeuksia, joita ko. käsitteiden soveltaminen aiheuttaa.

Sosiaaliturvalainsäädännön eräänä lähtökohtana on yleinen vahingonkorvausvelvollisuus, jonka perussäännökset sisältyvät rikoslain 9 lukuun. Vaikka tässä lain kohdassa nimenomaan säädetään rikoksen kautta toiselle tuotetun vahingon korvaamisesta, ovat säännökset analogisesti sovellettavissa myös muulla kuin rikoksen perusteella syntyvään korvausvelvollisuuteen nähden. RL 9 luvun 1 § 2 momentissa säädettyä rajoitusta "jos vahingon kärsinyt itsekin osaltaan on ollut vahinkoon syyppä taikka jos joku muu rikokseen kuulumaton seikka on ollut vahinkoa aikaan saattamassa, on vahingonkorvaus sen mukaan sovitettava" on myös analogisesti sovellettu yleiseen vahingonkorvauskäytäntöön.

Sosiaaliturvan eri alueet ovat ilmeisesti huomattavasti eri asemassa sovellettaessa vahingonkorvausperiaatetta. Osa sosiaaliturvalaeista perustuu jokseenkin suoraan ko. yleiseen vahingonkorvausvelvollisuuteen, kun taas eräissä sosiaaliturvan muodoissa vahingonkorvauksella

ei ole välitöntä merkitystä. Tässä mielessä voimme käsitellä asiaa kahtena ryhmänä:

I Välittömästi vahingonkorvauksen perusteelle rakentuva sosiaaliturva, so. lähinnä tapaturma-, liikennevahinko- ja sotilasvamman vakuutus.

II Yleinen sosiaaliturva, so. kansaneläke-, sairaus- ja työeläkevakuutus, joita voidaan pitää vakuutuksena sairauden tai työkyvyttömyyden varalta.

I Vahingonkorvaukseen perustuva sosiaalivakuutus

Tähän ryhmään kuuluvissa tapauksissa rikoslain edellä selostettu rajoittava määräys on yleensä sellaisenaan sovellettavissa silloinkin, kun kyseessä ei ole rikoksen kautta syntyneen vahingon korvaaminen. Yleissäännöksenä tahallisuutta ja törkeää tuottamusta (tai huolimattomuutta) koskevat vastuuvollisuuden rajoitukset sisältyvät myös vakuutusopimuslain 18 - 20 §:iin. Lain 18 §:n mukaan vakuutuksenantaja vapautuu korvausvelvollisuudesta, jos vakuutettu tahallisesti on aiheuttanut vakuutustapahtuman. Milloin taas vakuutustapahtuma on aiheutunut törkeästä huolimattomuudesta, on korvausta suoritettaessa otettava huomioon huolimattomuuden laatu ja muut seikat.

Kysymys tahallisuudesta ja tuottamuksesta on juridiikassa kytketty syyksiluettavuuden käsitteeseen ja tässä mielessä näitä käsitteitä on ilmeisesti tarkasteltava sosiaaliturvankin kannalta. Jotta teko tai toiminta voitaisiin lukea tekijänsä syyksi, tulee teon ja tekijän välillä olla "sielullinen suhde", josta käytetään termejä tahallisuus ja tuottamus (Serlachius). Laissa ei ole tahallisuutta sen enempää kuin tuottamustakaan määritelty. Rikosoikeuden tutkijat ovat esittäneet niistä kaksi teoriaa, joiden perussisältö on sama käytettyjen sanojen erilaisuudesta huolimatta: tahtoteoria ja mieltämisteoria. Esim. Honkasalon mukaan syyksiluettavuuteen psykologisessa suhteessa

kuuluu, että tekijä on mieltänyt tai ainakin voinut mieltää aiheuttavansa tunnusmerkistön mukaisen seurauksen sekä tuntenut tai ainakin voinut tuntea tekonsa soveltumattomuuden yhteiskunnan vaatimuksiin.

Psykologiselta kannalta tahallisuuden ja tuottamuksen käsitteet ovat vaikeasti määriteltävissä. Probleemat ovat osittain samoja kuin syyn-takeisuuden tutkimisessa esiintyvät. Tahallisuus liittyy läheisesti ns. vapaan tahdon ongelmaan, johon mm. psykoanalyysi on tuonut lisävalaistusta. Hieman kärjistäen voidaan syvyyspsykologisen tutkimuksen perusteella sanoa, että tuskin koskaan sairaus ja sen aiheuttama työkyvyttömyys ovat tahallisia sanan tavallisessa merkityksessä. Jos tahallisuudella sen sijaan tarkoitetaan myös tiettyjä tahtoelämän piiriin kuuluvia, persoonallisuuden koossapysymistä ja säilyttämistä palvelevia tarpeita, on tällaista "tahallisuutta" todennäköisesti miltei aina sairastamisessa. Monissa tapauksissa "pako sairauteen", tarve vedota ja saada apua sairauden kautta tai esim. tarve paeta voimakasta sosiaalisen kentän painetta, ovat niin silmiinpistäviä, että on helppo puhua ainakin osittain tietoisesta sairauden hyväksikäyttämisestä. Jopa selvissä, tahallisuuden ainakin näennäisesti poissulkevissa tapaturmissa on todettu tahdolla olevan osuutta esim. siten, että määrätyn tyyppinen sielullinen tila suosii tapaturmatilanteisiin joutumista. Samoin on helppo todeta, että paranemistahdon puute usein hidastaa tai estää sairauden paranemista. Useimmissa tapauksissa olisi kuitenkin tilanteen väärin arvioimista, jos katsottaisiin asianomaisen tahallaan valinneen kahdesta tai useammasta vaihtoehdosta sairastamisen. Voitaneen sanoa, että kyseessä on useimmiten valinta pakon edessä.

1. esim. Neljän alaikäisen lapsen äiti, jonka mies on alkoholisti eikä ole vuosiin osallistunut perheen toimeentulon hankkimiseen, työskentelee tehtaassa. Työ on raskasta, mutta vaimo jaksaa kuitenkin vuodesta toiseen, koska valinnan varaa ei ole. Eräällä työmatkalla hän liukastuu ja kaatuu lyöden päänsä. Tapaturma ei näytä pahalta ja tila luokitellaan lieväksi aivotärähdykseksi. Pahoinvointi, huimaus ja päänsärky vaivaavat kuitenkin vielä viikon sairasloman jälkeenkin siinä määrin, ettei vaimo pysty työhön. Työkyvyttömyyden jatkuessa kiinnitetään huomiota

myös selvään oireiden aggravointiin. Se ei kuitenkaan muuta miksiäkään pääasiaa, kuukausien pituiseksi, ehkä pysyväksi muodostunutta työkyvyttömyyttä, joka tässä tapauksessa oli perheen toimeentuloon liittyvän huolen, työpaineen, kapasiteettinsa ääri-
rajoilla työskentelevän äidin vähäisen työtapaturman summa.

2. esim. Naimaton, 33-vuotias rakennustyömies, loukkasi tapaturmaisesti jalkansa, johon syntyi säären murtuma. Sairaalassa saatiin luiden asento tyydyttäväksi ja jalka kipsattiin. Paraneminen lähti hyvin alkuun, uudisluumuodostus näytti normaalilta. Kipsiä ei kuitenkaan voitu poistaa suunnitellun ajan kuluttua, koska murtuma ei tuntunut lujalta ja aristi. Paraneminen pitkittyi. Puolen vuoden kuluttua tapaturmasta potilas kykeni vaivoin kävelemään kepin avulla voimakkaasti ontuen. - Psykiatrisessa konsultaatiossa kävi ilmi, että kyseessä oleva henkilö oli luonteeltaan eristäytyvä, varautunut, huonot kontaktit omaava, joissain määrin katkerasti ympäristöön suhtautuva ihminen. Vaikka nämä ominaisuudet olivat suhteellisen lievät ja potilas käyttäytyi asiallisesti ja järjestyneesti, säären murtuminen näytti tarjoavan hänelle tervetulleen mahdollisuuden tyydyttää infantiileja tarpeita, mm. tarvetta saada olla avuton tutkimusten ja hoivan kohde. Murtuman hidas paraneminen, jolle ei mitään somaattista selitystä löytynyt, näytti ainakin osittain olevan puutteellisen paranemistahdon ja tiedostamattoman sairauden jatkumistoiveen kanssa tekemisissä.

Harkittaessa tahallisuuden suhdetta sairauden, vian tai vamman aiheuttamaan työkyvyttömyyteen ja sen korvattavuuteen, on ratkaisu aina tehtävä in casu. Edellä sanotun perusteella on tällöin pyrittävä vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Onko asianomainen voinut sielullisen tilansa ja älykkyystasonsa puolesta tiedostaa sen toimintansa seuraukset, joka on johtanut työkyvyttömyyteen tai sen pitkittymiseen? Onko kyseessä rikollinen teko, perusteeton korvauksen tavoittelu tai näyttääkö korvauksella tai sen saamisen toiveella olevan keskeisin osuus työkyvyttömyyden synnysessä tai sen pitkittymisessä?

Jos kyseessä on ensimmäisen sosiaaliturvan sektorin ratkaisu ja edellä esitettyihin kysymyksiin voidaan vastata varauksetta myöntävästi, voitaneen tahallisuuden käsitettä soveltaa vastuuvollisuuden rajoittajana. Jos vakuutustapahtuma on kuitenkin ollut esim. tapaturman aiheuttama kuolemantapaus, joka on sattunut asianomaisen ollessa rikollisessa

teossa tai se on ollut päihtymystilan, törkeän huolimattomuuden tai turvallisuusohjeiden noudattamatta jättämisen tulos, ei vastuuvollisuutta mainitulla tavalla pitäisi rajoittaa, koska korvauksen evääminen tai sen vähentäminen merkitsisi perhehuoltajan varomattomuuden seurausten ulottamista perheenjäsenten kannettaviksi. Tätä tarkoittava hallituksen esitys tapaturmavakuutuslain 5 §:n 2 momentin muuttamiseksi on ollut vuoden 1968 valtiopäivillä.

Osittain yllä esitettyyn teoreettiseen tarkasteluun liittyvänä yksityiskohtana toimikunta haluaa kiinnittää huomiota siihen, että henkivakuutusyhtiöiden työkyvyttömyyttä koskeva lääkäritodistuslomake sisältää voimakkaan kielteisen arvovarauksen omaavan törkeän tuottamuksen käsitteen, jonka poistamista toimikunta suosittelee.

II Yleinen sosiaaliturva

Kansaneläke-, sairaus- ja työeläkevakuutuksissa käsitteet tahallisuus ja tuottamus esiintyvät muodollisesti aivan samoin kuin muussakin sosiaalivakuutuksessa. Samoin lienee niiden vaikutus määriteltävissä sellaisissa tapauksissa, joissa vakuutustapahtuma, so. työkyvyttömyys aiheutuu yksittäisestä teosta tai toiminnasta, jonka velvollisuuden vastaisuus on todettavissa. Esimerkkitapaukseksi soveltuu työtapaturma. Useimmiten kyseessä on kuitenkin sairaus, jota ei ole hankittu yksittäisellä teolla tai toiminnalla. Mikäli työkyvyttömäksi joutunut henkilö on tällöin itse myötävaikuttanut sairautensa (esim. alkoholismin tai liikalihavuuden) kehitykseen, on tietenkin muodollisessa suhteessa mahdollista soveltaa yllä selostettuja tahallisuuden ja tuottamuksen käsitteitä korvausvelvollisuuden rajoituksina edellyttäen, että yhteiskunnan katsotaan velvoittavan kansalaisensa pysymään mahdollisimman terveinä ja työkykyisinä. Tällaista velvollisuutta ei kuitenkaan voitane katsoa olevan. Näin ollen on myös asetettava kyseenalaiseksi ko. rajoitusten soveltaminen elämäntavoista tms. johtuviin sairauksiin ja niistä aiheutuvaan työkyvyttömyyteen.

Toimikunta on kiinnittänyt huomiota siihen tosiseikkaan, että erityisesti

alkoholismien aiheuttaman työkyvyttömyyden korvaaminen näyttää saavan varsin erilaisen ratkaisun eri eläkelaitosten ja jopa saman eläkelaitoksen piirissä, mitä ei voida pitää tarkoituksen mukaisena.

1. esim. Eräs viranhaltijana pitkään ansiokkaasti palvellut henkilö haki sairautensa perusteella eläkettä. Lääkärintodistuksista, joita oli kaksi, kävi ilmi mm., että asianomaisen pitkään jatkunut alkoholin liikakäyttö pohjautui neuroottisiin vaikeuksiin, sensitiivisyyteen ihmissuhteissa, kritiikin pelkoon, kykenemättömyyteen purkaa oikeutettujakin aggressioita sekä taipumukseen hautoa epämiellyttäviä asioita mielessään. Lisäksi todettiin ao:lla olevan kutistusmaksan (Cirrhosis hepatis alcoholica).

Asianomainen eläkelaitos tuli asiaa tutkittuaan siihen tulokseen, että alkoholismia ei tässä tapauksessa voida määritellä sairaudeksi ja on katsottava törkeällä tuottamuksella olleen osuutensa maksakirroosin syntyyn. Toisaalta huomioitiin kuitenkin lääkärintodistuksessa esitetty alkoholin käytön psyykinen tausta ja katsottiin, ettei työkyvyttömyyseläkkeen vähentämisperusteen soveltamista tässä tapauksessa voida pitää "riidattoman selvänä". - Ratkaisuksi tuli, että eläke myönnettiin 1/4:lla vähennettynä.

2. esim. Eräs toinen vastaavassa asemassa oleva yli 30 v. työsssänsä toiminut viranhaltija anoi eläkettä. Liitteenä oli lääkärintodistus, josta ilmeni ao:n potevan alkoholismia ja siihen liittyvää tylsistymistä. - Äänestyksen jälkeen (äänimäärin 7 - 6) ao:lle myönnettiin täysimääräinen työkyvyttömyyseläke. Vähemmistö katsoi, että eläkesäännön 8 §:n 2 momenttia soveltaen olisi pitänyt myöntää vähennetty eläke.

Kansaneläkelaitoksessa on alkoholismien perusteella tehtyjä työkyvyttömyyseläkehakemuksia hylätty sillä perusteella, että sairautta, tässä tapauksessa alkoholismia, ei ole pidetty niin vaikea-asteisena, että se aiheuttaisi riittävän asteisen työkyvyttömyyden. Niitä ei siis ole hylätty kansaneläkelain 24 §:n mukaan, jossa mm. puhutaan mahdollisuudesta evätä työkyvyttömyyseläke tahallisuuden perusteella. Kuitenkin hylkäys on monesti perustunut melko vaikeidenkin alkoholistien kohdalla siihen ajatukseen, että asianomainen olisi työkykyinen, jos vain lopettaisi alkoholin liikakäytön, t. s. ajatukseen, että juomisen lopettaminen on hänen vallassaan.

Toimikunta on ollut sitä mieltä, että yleisen sosiaaliturvan piirissä ei yleensä saisi evätä työkyvyttömyyseläkehakemuksia siihen vedoten, että työkyvyttömyys on tahallista tai tuottamuksellista. Poikkeuksena voitaneen pitää sellaisia harvinaisia erikoistapauksia, joissa henkilö on saattanut

itsensä työkyvyttömäksi nimenomaan saadakseen eläkkeen, esim. jos joku ampuu tässä tarkoituksessa käteensä. Näissäkin tapauksissa olisi pyrittävä noudattamaan mahdollisimman yksilöllistä ja humaania tulkintatapaa.

Alkoholin ja lääkeaineiden liikakäytön ja luonnevikaisuuden aiheuttama työkyvyttömyys vakuutuslääketieteellisenä ongelmana.

Edellä olevan selvittelyn yhteydessä toimikunta on joutunut pohtimaan laajemmalti niiden perusteiden oikeutusta, joihin yleisen sosiaaliturvan piirissä vedotaan sellaisia eläkehakemuksia hylättäessä, joissa työkyvyttömyyden pääasiallisena syynä on alkoholin tai lääkeaineiden liikakäyttö tai luonnevikaisuus. Toimikunta on tällöin todennut, että alan asiantuntijatkin esittävät tällä kohdin toisistaan selvästi poikkeavia mielipiteitä. Osittain hylkäyspäätökset perustuvat vanhanaikaisiin, moralisoiviin ennakoasenteisiin. Toisaalta toimikunta on todennut, että vähänkin yksityiskohtiin menevää menettelytapaa, joka samalla olisi humaani, oikeudenmukainen ja tarkoituksenmukainen, lienee tapausten erilaisuuden huomioon ottaen mahdoton laatia. Eräitä yleisiä näkökohtia voidaan kuitenkin suositella:

Alkoholin ja lääkeaineiden liikakäyttö

Erityisesti alkoholin liikakäyttö aiheuttaa vaikeuksia sairauskäsitteen soveltamisessa. Toimikunnan käsityksen mukaan alkoholin liikakäyttö on saavuttanut sairauden asteen, jos 1. se on tullut pakonomaiseksi (viettimäiseksi) tai 2. se on aiheuttanut pitkäaikaisia tai pysyviä psyykkisiä tai fyysisiä vikoja. Käytännössä jommankumman ehdon täytyminen merkitsee myös sitä, että asianomainen voidaan katsoa työkyvyttömäksi ja siis työkyvyttömyyden korvaaminen on perusteltua. Samoin on työkyvyttömyys luonnollisesti korvattava tiloissa, joissa alkoholin liikakäyttö on selvästi muun sielullisen häiriintyneisyyden seurausilmiö ja näin sekundaarisena tapahtumana työkyvyttömyyttä aiheuttamassa. Sen sijaan juopottelua sinänsä ei ole syytä pitää sairautena eikä siis työkyvyt-

tömyyden syynä. - Samoja periaatteita voidaan soveltaa silloin, kun on kysymys lääkkeiden liikakäytöstä.

Koska rahallisen korvauksen maksaminen suoraan alkoholistille itselleen useissa tapauksissa vain pitkittää työkyvyttömyyttä ja hidastaa paranemista, olisi korvauksen suorittamisessa mahdollisuuksien mukaan pyrittävä sellaiseen käytäntöön, että korvaus todella tulisi käytetyksi alkoholistin itsensä ja/tai hänen perheensä sosiaalisten olojen parantamiseen.

Luonnevikaisuus

Luonnevikaisuutta (constitutio psychopathica, persona pathologica) on vain poikkeustapauksissa pidetty niin vaikea-asteisena, että se ainoana tai pääasiallisena syynä on oikeuttanut työkyvyttömyyseläkkeeseen.

Reino Huttunen toteaa kirjoituksessaan: "Psykiatriset sairaudet kansaneläkelaitoksen eläkeosaston lääkärin näkökulmasta" seuraavaa:

"Psykopateille ei yleensä myönnetä psykopatian perusteella kansaneläkettä. Poikkeuksia kuitenkin on. Jos esim. psykopatti joutuu mielisairaalahoittoon, hänelle myönnetään eläke mielisairaalahoidon ajaksi, samoin jos psykopatiaan liittyy lievä vajaamielisyys tai merkittävä somaattinen sairaus, vika tai vamma, joka ei sinänsä vielä riittäisi kansaneläkkeeseen. Psykopatian kuten alkoholisminkin kohdalla kansaneläkelaitoksen omaksuma käytäntö on siis varsin ankara, joskus ehkä liiankin ankara. Tässä suhteessa noudatetaan suunnilleen samoja periaatteita kuin Ruotsissa."

Martti Kaila taas on esittänyt, ettei mitään periaatteellista eroa voida katsoa olevan ns. hankitun luonnevikaisuuden (esim. aivovamman aiheuttaman psykopaatisuuden) ja synnynnäisten tekijöiden ja miljöötekijöiden yhteisvaikutuksena syntyneen luonnevikaisuuden välillä. Koska lopputulos, häiriintynyt tunne- ja tahtoelämä, on molemmissa sama, pitäisi niiden aiheuttama työkyvyttömyys korvata saman periaatteen mukaan. Toimikunnan käsityksen mukaan ei voida myöskään katsoa löytyvän muuta lääketieteel-

listä perustetta sille käytännölle, jonka mukaan luonnevikaisuuden aiheuttamaan työkyvyttömyyteen suhtaudutaan kielteisemmin kuin esim. neuroosin tai muun psyykkisen häiriön aiheuttamaan työkyvyttömyyteen korvauspäätöksiä tehtäessä. Jos psyykkisen häiriintyneisyyden aiheuttama työkyvyttömyys on kiistaton, pitäisi päätöksen aina olla myönteinen riippumatta siitä, liittyykö ko. tilaan muita luonnevikaisuuteen kuuluvia oireita, kuten esim. epäsosiaalista käyttäytymistä. Tarkoituksenmukaisuussyyt saattavat tällöinkin puoltaa eläkkeen maksamista jollekin muulle kuin asianomaiselle itselleen.

Psyykkisistä häiriöistä on miltei mahdotonta antaa yleisiä invaliditeetin määrittelemisperusteita. Työkyvyttömyysarvio ja korvauspäätös on aina tehtävä in casu, mitä seikkaa ei voitane kyllin korostaa. Tutkittavan työkyky täytyy pyrkiä arvioimaan samanaikaisesti psykiatrisin, psykologisin, yleismedisiinisin ja sosiologisoin tutkimuskeinoin. Jos tällaisen tutkimuksen perusteella katsotaan, että asianomainen on työkyvytön, on seuraavana tehtävänä selvittää, missä määrin hoito- ja kuntouttamistoimenpitein voidaan tilannetta korjata. Jos siinä ei onnistuta, on eläkeratkaisu paikallaan riippumatta siitä, mitä taudin nimikettä tilasta käytetään.